

TÜRKOLOJİ VE DİLBİLİM İLİŞKİSİ*

Kâmile İmer
(Doğu-Akdeniz Üniversitesi)

1. Dilbilim ve Filoloji/Türkoloji

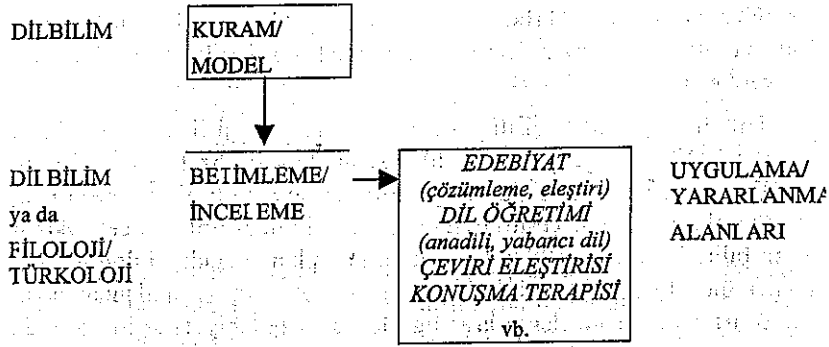
Dilbilim, dilbilgisi ve filoloji çalışmaları eski dönemlerden bu yüzyılın başına kadar bir arada yürütülmüştür. 20. yüzyıl başlarından itibaren dilbilim ve filolojinin yolları ayrılmış, bu dallar ayrı kimliklerle gelişmelerini sürdürmüştür.

Dilbilim ve Türkoloji ilişkisi, dilbilim ve filoloji ilişkisinden farklı değildir. "Dilbilim, genel olarak dil olayını ele alan, özel olarak da dilin çeşitli gerçekleştirmeleri sayılan doğal dillerin hem belli bir evredeki işleyiş düzenlerini hem de çeşitli evreler arasındaki değişimleri inceleyen bir insan bilimi" (Vardar 1982: 16) olarak tanımlanmaktadır. Filoloji "herşeyden önce betikleri (metinleri) belirleyip saptamak, yorumlamak, açıklamak ister ve bu inceleme aracılığıyla yazın (edebiyat) tarihi, töreler, kurumlar vb. ile de uğraşmaya yönelir. (...) Dil sorunlarını, özellikle değişik çağların betiklerini (metinlerini) karşılaştırmak, her yazarın kişisel dilini belirlemek, güç anlaşılır ya da eski bir dilden yazıtları çözmek ve açıklamak için ele alır" (Saussure 1976: 21). Ayrıca Saussure'un de belirttiği gibi, filolojinin tek konusu dil değildir. Filoloji alanında yazı diline, edebi değeri olan yapıtlardaki dilin incelenmesine öncelik tanınırken dilbilim alanında böyle bir ayırım/hiyerarşi gözetilmemekte, mutlaka ayırım gözetmek gerekirse sözlü dilin betimlenmesine öncelik tanınmaktadır (Saussure 1976: 21-22; Vardar 1982: 31).

Başka amaçları da olan filoloji, dilin/dillerin yapısını ve kullanımını incelemeye/betimlemeye yöneldiğinde dilbilim ile örtüşmektedir. İşte bu örtüşme alanında dilbilim ve filolojinin yaklaşımları arasında birtakım farklar bulunmaktadır. 20.yüzyıl başlarından itibaren dilbilim alanında dilin özüne yönelik inceleme yöntemlerinin ortaya konması ve çalışmaların bu yöntemler ışığında yapılmaya başlanması sonunda dilbilim ile filoloji yaklaşımı arasındaki farklar büyümeye başlamıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, dilin yapısı ve kullanımı konusundaki çalışmayı dilbilimci de filolog/Türkolog da yapsa bir kurama/modele (1) dayanmak zorundadır. Filolojide birtakım kendine özgü yollar

denense de kuram/modeller çoğunlukla dilbilim alanında ortaya çıkmakta ve onlarla evrensel geçerlik taşıyan dizgesel bilgiye ulaşılmaktadır ki bilimsel niteliğin güvencesi de bu noktada belirginleşmektedir (2). Dolayısıyla bir kurama/modelle dayanarak yapılan herhangi bir incelemenin dilbilim ya da filoloji/Türkoloji alanında olduğunun söylenmesi bu noktada herhangi bir önem taşımamaktadır. Kaldı ki bir dilbilim kuramına/modeline uygun olarak yapılacak betimlemelerden dil/Türkçe öğretiminden edebiyat incelemesine, çeviri eleştirisinden konuşma terapisine kadar daha pek çok alanda yararlanılacaktır. Kısacası kuram/model üretildiği için dilbilim, öteki filoloji alanları için olduğu gibi Türkoloji için de *olmazsa olmaz* nitelikli bir kaynaktır. Bu ilişki şöyle şematize edilebilir:



Şema: Dilbilim kuramı, dilbilim, filoloji/Türkoloji betimlemeleri ve uygulama/yararlanma alanları

2. Dilbilim ve Türkoloji Yaklaşımları Arasındaki Ortak Noktalar ve Farklar

Dilbilimin Türkiye'de tanınmaya başladığı yıllarda Türkolojinin yaklaşımıyla dilbilimin yaklaşımı arasında fark olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta 15-20 yıl öncesinde, dilbilim alanında da Türkoloji alanında bugün eksikliği duyulan nitelikte çalışmalar yapıldığı söylenebilir. Yalnızca üretici dilbilgisi alanında başlangıçtan itibaren kurama dayalı araştırmalar yapıldığı kabul edilebilir. Dünyadaki ve Türkiye'deki bilim anlayışının gelişmesinden, bilgi erişim olanaklarının artmasından ve yaygınlaşmasından dilbilim alanında en geniş biçiminde yararlanılmış ancak Türkoloji (ve filoloji) alanında bu böyle olmamıştır. O nedenle bugün dilbilim ve Türkoloji çalışmaları arasında bilimsel araştırma yön-

temlerinin ve tekniklerinin, buna bağlı olarak terminolojinin kullanımı bakımından oldukça büyük farklar ortaya çıkmıştır.

Dilbilim alanında Türkiye’de son 15-20 yıldan bu yana kurama/modele dayalı çalışmaların sayısı artar ve bu nitelikte çalışma yapma anlayışı yaygınlaşırken Türkoloji alanında yöntemsel yenileşmelerin yansıdığı çalışmalarla pek karşılaşmamaktadır. Gerçi dilbilim alanında da her zaman araştırma yöntemlerine uygun çalışmalar yapılmamaktadır, ancak bu nitelikteki çalışmaların arttığı ve yaygınlaşmaya başladığı gözle görülmektedir. Türkoloji alanında başlangıçtan beri eski metinlerin okunması ve çevriyazısı başarıyla yapılmakta, böylece veri tabanı ortaya konmaktadır. Bu iş, gerçekten büyük bir teknik bilgi gerektirmektedir. Ancak olağanüstü çaba harcanarak ortaya konan bu verinin bir kurama/modele göre betimlenmesi/incelemesi yapılmamaktadır. Daha doğrusu Türkoloji alanında metinlerin okunması ve çevriyazısının yapılması, bilimsel çalışma yapmakla eşdeğer görülmektedir. Metin ortaya konan çalışmalarda genellikle inceleme, sözlük ve dizin bölümleri olsa da bu incelemeler çoğunlukla metodolojiden ve sistematikten yoksundur.

Ayrıca Türkoloji alanındaki çalışmalarda yöntemi, kuramsal tabanı, veriyi ve sınırlılıkları açıklayıcı bilgilere de pek yer verilmemektedir. Oysa bilimsel söylem ve araştırma yöntemleri, bunların açıkça belirtilmesini, hangi sorunlu durumların tartışılacağı, betimleneceğinin/incelemeceğinin açıkça söylenmesini öngörmektedir. İşte dilbilim ile Türkolojinin yaklaşımları arasındaki farklardan biri de bu konuda belirginleşmektedir. Dilbilim alanında son 15-20 yıldan bu yana araştırma yöntemlerine uygun çalışmaların arttığı gözlemlenirken Türkoloji alanında bu açıdan yenileşme pek dikkati çekmemektedir.

Öte yandan Türkoloji alanında (ve genel olarak filolojide) yapılan dil çalışmalarında, adı belirtilmese de geleneksel dilbilgisi; edebiyat çalışmalarında da, yine adı belirtilmese de genellikle “Hermeneutik” denilen ve “idealist yorumlama” olduğu öne sürülen anlayışla çalışmalar yapılmaktadır. Klasik Türk edebiyatı metinleri de benzer anlayışla ve birtakım teknik bilgilerin buna eklenmesiyle “şerh” edilmektedir. Türkoloji alanındaki çalışmalarda, örneğin anlamlandırma ve yorumlama kuramlarının izine pek rastlanmamaktadır. Oysa özellikle dil kullanımının incelenmesi demek olan edebiyat çalışmalarında bu kuramların bilinmesi, büyük bir önem taşımaktadır. Benzer bir anlayışla metindilbilim ve söylem çözümlemesi alanındaki yaklaşımlardan haberdar olmadan bir metnin okunmasında (ki değişik okumalar da söz konusu olabilir), yorumlanmasında ve çözümlenmesinde birşeylerin eksik kalacağı kesindir. Hem dil hem de edebiyat çalışmalarında, dil kullanımının algılanabilmesi için edimbilim (pragmatik) de vazgeçilemeyecek alanlar arasındadır. Ancak Türkoloji alanında çalışanlar dilbilim alanında ortaya konan

kuramları/yöntemleri/modelleri çoğunlukla tanımaya yanaşmamaktadırlar. 15 yıl kadar önce, bir yazarın Propp yöntemiyle masal çözümlemesi yapmasını Türkoloji alanında çalışan bir meslektaşımız yadırgamış ve böyle bir yöntem olmadığını söyleyerek karşı çıkmıştır. Bu tür reddedililikte o yıllarda bazı Türkologların Türkolojiyi "milli", dilbilimi "gayri milli" bir dal olarak görmelerinin etkili olup olmadığını bilmiyorum. Hiç değilse böyle bir anlayışın Türkologlar arasında yaygın bir kanı olmadığını ve benimsenmediğini ummak istiyorum. Çünkü Türkoloji alanındaki çalışmalarda açılım sağlamak için dilbilimin yaklaşımından, kuramlarından/modellerinden yararlanmak kaçınılmazdır.

Dilbilim ve Türkoloji çalışmaları arasındaki farklardan biri de terminolojinin kullanımında ortaya çıkmaktadır. Bu, Türkiye'de yapılan çalışmalarda çok belirgindir.

Dilbilim alanında, 15-20 yıl öncesinde, üretici dilbilgisi alanında çalışan 3-5 kişi dışında kalan az sayıdaki dilbilimcinin kullandığı terminolojinin bugünkü kadar şeffaf olmadığı bir gerçektir. Başka bir deyişle bugün Türkoloji alanında kullanımı sürdürülen terminoloji o yıllarda dilbilim alanında da kullanılmaktaydı. Bu bağlamda *anadili* teriminin *resmi dil* terimiyle özdeşleştirilmesi, *yazı diliyle konuşma dilini* birleştirmekten söz edilmesi gibi dilbilim dışı görüşlerle, Türkçe'nin "kıvrak" bir anlatımı olduğu gibi belirsizliklerle karşılaşmaktadır ki bunlar Türkoloji alanında bugün de kabul görmektedir (3).

Dilbilim alanında araştırma yöntemlerine uyan kuram/modele dayalı çalışmaların artmasıyla bu tür belirsizlik taşıyan kullanımların azalmaya başladığı söylenebilir. Türkoloji alanında böyle bir yenileşme sağlanmadığı için eski ve bilinen terimlerin dahi alan dışı anlamlarda kullanıldıkları ve evrensel anlamların dışına çıkıldığı dikkati çekmektedir. Örneğin dilbilgisi kitaplarında dilin hala "canlı bir varlık" olarak biyolojinin çekiminde gösterilmesi, Türkçe'nin "güzel bir dil" olup olmadığını soran konu başlıklarına yer verilmesi en temel dilbilim ilkelelerinin dahi çiğnenmediğini göstermektedir. Türkoloji alanındaki çalışmalarda *sesbilgisi* (fonetik)-*sesbilim* (fonoloji), *ses-sesbirim* (fonem), *harf-ses* ayrımı genellikle kabul görmemekte, böyle olunca *sesli harf* ve *sessiz harflerden* söz edilebilmekte, her ulusun "milli alfabe"si olduğu öne sürülebilmekte, dilbilgisinin edebi zevkin gelişmesine hizmet ettiği belirtilerek dilbilim gerçeklerine uymayan saptamalarda bulunulabilmektedir. *Dil*, *lehçe*, *ağız* gibi terimlerin toplumdilbilimdeki tanımlarına aykırı olarak Türkoloji alanında zaman zaman çeşitli Türk dillerini adlandırmak amacıyla özel anlamlar yüklenilerek kullanılmasının Türkolojiye ne tür bir yarar sağladığını anlamak güçtür.

Sözün kısası, Türkoloji alanında hem dil hem de edebiyat çalışmalarında metodolojik ve bir bölümü buna bağlı olan terminolojik yenileşme

ve gelişme bir türlü sağlanamamıştır ve bu nedenle dilbilim ve Türkolojinin yaklaşımları arasındaki fark büyümüştür. Bu farkın ortadan kalkması için Türkoloji alanında dilbilimden yararlanılması kaçınılmazdır.

3. Türkoloji İçin Dilbilim Gereklidir

Metodolojik ve terminolojik eksiklerin giderilmesi amaçlanacaksa Türkoloji bölümlerine daha ilk yıllardan itibaren bir yandan bilimsel araştırma yöntemlerini ve tekniklerini bir yandan da dilbilim terimlerini, kuram ve modellerini tanıtıcı derslerin konulması yerinde olacaktır. Bu dersler bilimsel bakışın ve terminolojinin netleşmesini, çeşitli kuramlar/modeller konusunda bilgi edinilmesini sağlayabilir. Biçimsel anlamda dil incelemesine yönelecek olanların geleneksel dilbilgisine ek olarak yapısal dilbilgisi, üretici dilbilgisi vb. kuramlarını tanımaları; dilin kullanımını konusunda çalışacak olanların -ki edebiyat çalışmaları da bunun içindedir- çeşitli anlamlandırma kuramları, metindilbilim ve söylem çözümlemesi hakkında bilgi sahibi olmaları kaçınılmazdır. Edimbilim (pragmatik) kuramları konusundaki bilgi hem dil hem edebiyat incelemesi yapacaklar için gerekli olabilir.

Bunların tümünün ayrıntılarıyla öğrenilmesi doğal olarak mümkün değildir. Tanıtıcı bilgileri edindikten sonra kişi kendi çalışmasında dayanacağı kuramı/modeli belirleyebilir, inceleme/betimlemesini ona göre yapabilir. Bilimsel araştırma yöntemleri ve teknikleri hakkında da bilgi sahibi olacağı için kurama/modele dayanarak hangi sorunları inceleyeceğini, hangi denenceleri sınyacağını, veri ve sınırlılıklarını vb. ortaya koyabilir. Bu yaklaşımla yapılacak araştırmayla sistematik bilgiye ulaşılabilir.

Öte yandan Türkçe'nin gelişme süreci, kaynak yapıtları, sözlükleri ile ilgili dersler de, özellikle yabancı dille öğretim yapan dilbilim bölümlerinde yararlı olabilir. Benzer şekilde Türk dillerinden bir başkasının öğretileceği dersler tüm dilbilim öğrencilerine değişik bir bakış açısı kazandırabilir. Başka bilim alanlarında olduğu gibi dilbilim alanında çalışacak olanların da yazmadan önce okumaları, birikim sağlamaları gereken pek çok konu vardır. Bu konular Türkoloji alanında da olabilir, başka alanlarda da olabilir. Ancak bunlar Türkoloji öğrencilerinin dilbilime olan gereksinimleri gibi *olmazsa olmaz* nitelikli değildir. Kişilerin yönelindikleri konulara ve bilimsel duyarlıklarına göre değişiklik gösterecektir.

Notlar

* Bu yazıdaki görüşler, 13-15 Mayıs 1999'da Boğaziçi Üniversitesi (İstanbul) tarafından düzenlenen XIII. Dilbilim Kurultayı'nda açıklanmış

ve G. Kut başkanlığında E. Sezer, A. Kocaman, A. B. Ercilasun, O. F. Sertkaya'nın katıldığı açıkoturumda tartışılmıştır.

(1) Kuram (teori); "kısmen doğrulanmış, ancak tümü ile kesinleşmemiş varsayımlar dizgesi", "dizgesel düşünceler ya da bilgiler bütünü" olarak tanımlanmakta ve "bilgi alanının soyut ve simgesel bir boyutu" olarak belirlenmektedir (Aziz 1990: 21). Model de "bir olgunun ya da olgulararası bir ilişkinin kuramsal düzeydeki görünümü" olarak tanımlanmakta ve modelin de gerçekte soyut bir görünümde olduğu ifade edilmektedir (Aziz 1990: 22).

(2) Filoloji alanında özgün ve evrensel geçerliği olan bir araştırma yöntemi ortaya konacak olursa doğal olarak o da uygulanacaktır.

(3) Kişiselleştirmemek için kullanımların hangi çalışmalardan alındığı belirtilmeyecektir.

Kaynakça

- Aziz, A. (1990). *Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim*. Ankara: İlad yayını.
- Saussure, F. De (1976). *Genel Dilbilim Dersleri 1*. Çev.: B. Vardar. Ankara: TDK yayını.
- Vardar, B. (1982). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: TDK yayını.

**Türkoloji ve Dilbilim ilişkisi: Zarf. Yıl: 2000, sayı: 1.
Yay.: N. Demir-K. İmer-G. Doğan. Gazimağusa:
Doğu Akdeniz Üniversitesi yayını. s. 41-46.**